

PRVO DRUŠTVO INŽINJERA I ARHITEKATA U DALMACIJI

Prvo strukovno udruženje inženjera i arhitekata u Dalmaciji osnovano je pred nešto više od sedamdeset godina. U Hrvatskoj takvo društvo postoji od 1878, dok je u tadašnjoj kraljevini Dalmaciji utemeljeno tri decenije kasnije, tj. 1908. Položaj domaćih stručnjaka u to mračno doba u okviru Austro-Ugarske bio je vrlo težak. Tuđinske vlasti su nastojale da na svakom koraku ograniče njihovo djelovanje. Samo malom broju ljudi iz Dalmacije bilo je omogućeno da stekne visoku stručnu spremu, i to u početku u njemačkim i austrijskim školama a tek kasnije i na češkim. I taj naš malobrojan kadar bio je svuda potiskivan od favoriziranih austrijskih i talijanskih inženjera. Posebno je bilo teško stanje u javnim službama, pokrajinskoj i okružnim građevinskim sekcijama. Vlasti su tamo uvlačile strance, a domaćima je otežavan rad pa su bili prisiljavani da napuštaju ova mjesta. U upravnom aparatu je vladao protekcionizam. Tako je npr. 1906. za šefa tehničkog odjeljenja pri pokrajinskom namjesništvu u Zadru postavljen neki von Bouvard, bivši geometar, koji nije bio ni inženjer ni stručnjak za ove poslove, ali je zato bio rođak grofa Mariusa Attemsa, kasnijeg namjesnika Dalmacije. Među mnogim sličnim slučajevima karakterističan je skandal koji je izbio 1909. kada je namjesništvo na mjesto inženjera htjelo imenovati jednog natporučnika.

Da bi zaštitili svoje zajedničke interese domaći su stručnjaci osnovali udruženje kao stalešku organizaciju. Ono djeluje u periodu kada se širom Dalmacije u redovima puka i inteligencije već afirmirala narodna svijest, ali je državni aparat bio još u rukama birokrata. O konkretnom radu društva u prvim godinama njegova postojanja danas se vrlo malo zna. Gotovo je sve palo u zaborav iako nije bilo tako davno. To najbolje ilustrira činjenica da je 1955. proslavljena 45. obljetnica njegovog osnivanja i tim povodom tiskan velik zbornik stručnih radova. Iz ovoga bi proizilazilo da njegovo postojanje datira od 1910, međutim, prema podacima iz pokrajinskog arhiva u Zadru i vijesti iz suvremenih listova to se zbilo čitave dvije godine ranije. Stoga smatramo korisnim da se iznese ono nešto podataka o društvu do kojih se moglo doći. Arhiv društva, koji je u stvari najvažnija građa, na žalost se negdje zagubio, a možda i propao.

Dana 16. veljače 1908. održali su inženjeri sastanak u Splitu radi stvaranja svoje organizacije. Tom prilikom je uži odbor podnio statut koji je nakon usvajanja poslan namjesništvu u Zadar na odobrenje. Na sastanku 9. lipnja iste godine konstituirano je društvo i izabrana prva uprava. Prema dokumentima iz Historijskog arhiva u Zadru namjesništvo je potvrdilo statut pod brojem Luog. Dt 4/3 1908 A 11539, a odobrilo rad društva aktom broj Luog. Dt 24/7 1908 A 32366. Ono je iste godine pod imenom »Društvo inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji« zavedeno u Katastru društava u Dalmaciji, svezak I na strani 640/2. Na tom mjestu je upisano da je cilj društva ujedinjenje pojedinačnih tehničkih snaga i unapređenje njihovih interesa. Nadalje su zabilježena imena članova uprave i ukupan broj članova po godinama. Posljednji podaci su iz 1912. što znači da je Društvo bilo kratka vijeka. Njegovo sjedište je bilo u Splitu, a postojale su sekcije u Zadru, Dubrovniku pa i u Trstu. Godine 1908. je brojilo 38 članova, a 1910. već 58. S vremenom su neki istupali a novi nadošli pa je 1912. broj upisanih bio 56. Prvu upravu su sačinjavali: Karlo Čičin predsjednik, Eugen Walach i Đuro Linardović potpredsjednici, Roko Čičin, Vjekoslav Dešković delegat Zadra, Petar Lapenna knjižničar, Kruno Musanić tajnik, Alfred Riboli blagajnik, Josip Schwagera, Petar Senjanović, Kamilo Tončić te revizori Ivan Juričević i Rudolf Geiger.

Ove prve generacije inženjera okupljene u svom stručnom udruženju, s obzirom na nepovoljne uvjete u kojima su radile, učinile su ipak dosta. Simptomatična činjenica koja najbolje ilustrira čitavu situaciju je zahtjev koji je bio postavljen Društvu da svoj pravilnik sastavi na talijanskom ili njemačkom te da je njegovom konačnom objavljivanju na hrvatskom jeziku prethodila teška i žučljiva borba. Naši stručnjaci su nastojali da se odupru politici zapostavljanja, učvrste svoj položaj i razviju ekonomsku snagu Dalmacije na bazi domaćeg kapitala. U tom smislu je koncem 1909. godine poslana predstavka Saboru u kojoj se tražilo da se izrada projekata i gradnja objekata povjerava domaćim inženjerima. Time se prvenstveno mislio na planiranu izgradnju moderne bolnice u Splitu na Firulama kapaciteta 300 pacijenata s rodilištem, nahodištem i odijeljenjem za očne bolesti, u koju je po predračunu trebalo investirati 3 milijuna kruna, zatim sabornice u Zadru i više školskih zgrada po pokrajini. Kada je npr. građeno istočno krilo Prokurativa u Splitu (Trg Republike) za potrebe filijale Austro-Ugarske banke koncem 1909. godine, radove je dobilo bečko poduzeće *Union Baugesellschaft* koje je za pojedine obrtničke poslove na građevini tražilo ponude na njemačkom iako je inače bio u upotrebi hrvatski jezik. Ovo poduzeće se svojim vezama nametalo te sklapalo ugovore i za druge gradnje na štetu domaćih poduzetnika.

Među našim inženjerima toga doba posebno su se isticali kao stručnjaci, javni radnici i pregaoci u društvu Senjanović, Tončić i Musanić, koji su svojim djelovanjem dali pečat tom vremenu. Senjanović je rodom iz Splita i za ovaj grad je vezan prvi period njegova plodna rada. Bio je ličnost široke kulture, neumoran i svestran stručnjak na polju građevinarstva. Nalazio se na čelu općinske građevinske sekcije, član je upravnog odbora i potpredsjednik Društva i nekoliko godina član Povjerenstva za ures. Tončić je rođen u Zadru, a studirao je arhitekturu u Beču. Kao samo-

Ing. Kamilo Tončić

stalni poduzetnik vodio je gradnje mnogih javnih i privatnih zgrada u Splitu. Svoje izuzetne sposobnosti je posvetio unapređenju kulturnog života, organizaciji školstva i muzeja. U vrijeme o kojem se ovdje govori bio je upravitelj Škole za umjetnost i obrt u Splitu, više je godina član Povjerenstva za ures i upravnog odbora Društva inženjera i arhitekata. Musanić je radio u Okružnoj građevinskoj sekciji i bio neko vrijeme njen voditelj. U društvu je bio najprije tajnik, a zatim potpredsjednik. Sva trojica su članovi Povjerenstva Dioklecijanove palače koje je osnovano 1904. na poticaj našeg uglednog arheologa Frane Bulića sa zadatkom da radi na sistematskoj i kontinuiranoj zaštiti ostataka grandiozne carske palače u Splitu.

Upravni odbor je biran na dvogodišnje razdoblje. Prva godišnja skupština nakon osnutka je održana u travnju 1910, a druga 1912. u isto vrijeme. Društvo je imalo knjižnicu i bilo pretplaćeno na razne časopise, ali je velik problem bio pomanjkanje prostorija. To pitanje se pokušavalo riješiti smještajem kod nekih stručnih ustanova. Prihodi su se sastojali isključivo od članarina i iznosili su u 1910. okruglo 2300, a u slijedećoj 2475 kruna.

Uprava je nastojala da rad na stručnom, staleškom i javnom polju bude što bolji. Ta živa aktivnost ogleda se u činjenici da je u 1910. održano 10 sastanaka, a 1911. bilo ih je ukupno 12. U okviru stručnog rada održano je u Splitu za članove više predavanja. Sva su bila dobro posjećena, a na nekima je radi općeg interesa prisustvovala i šira publika. Tako je 20. studenog 1910. inž. Sabo Jelić u dvorani Velike realke govorio o temi »*Mostovni svod u modernoj tehnici*«. Predavač je najprije iznio povijesni pregled izgradnje svodova od asirskih i rimskih vremena pa do najnovijeg doba. Posebno se osvrnuo na dostignuća u našim krajevima. Na koncu je prikazao neka ostvarenja iz vlastite prakse. Kao predavač naročito se istakao Senjanović koji je planirao čitav niz tema o regulativi za izgradnju gradova i stambenoj politici. On je 26. prosinca iste godine držao predavanje »*O narodno-gospodarstvenim i socijalnim ciljevima modernih građevnih i stambenih uređaba*«. U izlaganju je pokazao zastarjelost tadašnjih građevinskih pravilnika koji su se ograničavali samo na zahtjev da zgrade budu stabilne, a zanemarivali su funkcionalnost i higijenu. S druge strane vlasnici zemljišta i kuća nisu imali nikakvih zapreka da se špekulacijama domognu lakog dobitka na štetu javnih interesa. Zato se Senjanović zalagao da se građevinskim propisima reguliraju u prvom redu visoke cijene zemljišta. Ovo je predavanje, zbog njegove velike aktualnosti i širokog interesa, društvo tiskalo kao poselnu brošuru koja je poslana svim članovima.

U nakladi društva tiskana je još jedna Senjanovićeva brošura »*Pitanje svjetla i vode u Splitu*«. Njen sadržaj je u stvari vrlo oštra polemika s općinskim vijećnikom drom I. Bulićem o načinu kako bi trebalo riješiti javnu rasvjetu grada i osigurati potrebnu energiju za industrijske svrhe u budućnosti. Naime u to vrijeme nije u Splitu još bila uvedena električna struja, već je samo postojala plinara, vlasništvo poduzeća iz Augsburga. Godine 1906. općina je na osnovu odredbe ugovora iz 1861. tražila od plinara da se umjesto postojećih postave nove savršenije Auerove plinske svjetiljke. Nakon dužih natezanja postignuta je pogodba za koju je Bulić u jednom letku tvrdio da je vrlo povoljna za općinu jer da je grad na taj način bio mnogo bolje osvijetljen uz tek neznatno povećanje godišnjeg iznosa koji je općina plaćala za utrošak plina. Senjanović se s ovim nije složio. Dokazivao je kako su Bulićeve kalkulacije netočne i jednostrane jer kad se uzmu u obzir svi faktori, cijena plina je u stvari bila veća nego ranije.

Ugovor s plinarom je isticao u travnju 1912. pa se u ovoj polemici raspravljalo i o snabdijevanju grada energijom poslije tog roka. Plinara je nudila rješenje rasvjete pomoću plina, a za potrebe industrije električnu struju koja bi se dobivala pomoću agregata na paru ili naftu. Osim ove i hidrocentrala Gubavica je dala 1908. svoju ponudu po kojoj bi se uvela električna energija za sve potrebe pa i pumpanje vode u rezervoare gradskog vodovoda za više predjele grada gdje nije mogla stići gravitacijom. Dok je Bulić zastupao prvu varijantu, Senjanović je smatrao da bi za rasvjetu ulica također odgovarao plin, dok bi za privredne svrhe i rasvjetu po kućama trebalo osigurati električnu struju iz centrale na vodeni pogon. Ta bi struja bila daleko jeftinija nego ona iz termoelektrane. Iz ovog slu-

Ing. Petar Senjanović

čaja se vidi koliko se Društvo inženjera i arhitekata angažiralo u rješavanju mnogih za grad važnih pitanja boreći se za zaštitu općih interesa razotkrivajući špekulacije kapitalističkih poduzeća.

Pored predavanja o temama iz prakse bilo je i onih više teoretskog karaktera. Tako je u siječnju 1911. dr inž. Frano Naussabaum držao predavanje »*Problemi prijeloma i sličnih pojava u elektricitetu i magnetizmu*«. Jedna od zapaženijih aktualnih tema je bila ona što ju je 11. svibnja 1913. iznio inženjer E. Marki u zgradi Realke za članove društva pod naslovom »*Problemi letenja sa znanstveno-teoretskog gledišta*«. S obzirom na to da je avijacija bila u začetku i da su se konstruirali tek prvi primitivni tipovi aviona, ova je problematika bila slabo poznata u širim krugovima. Sada je po prvi put na našem jeziku prikazana na temeljit i stručan način.

Radi stručnog usavršavanja organizirani su izleti. Tako su članovi Društva posjetili Solin radi upoznavanja tada modernih uređaja tvornice cementa »Split«. Drugom prilikom je pregledana oprema specijalnog broda za polaganje podvodnog telegrafskog kabela. Dionica od Splita do Trsta bila je dovršena u kolovozu 1910. tako da je središte Dalmacije bilo direktno telegrafski spojeno sa sjevernim Jadranom. U isto vrijeme su se obavljale pripreme za polaganje kabela do Dubrovnika, a odatle do Tivta.

U okviru rješavanja staleških pitanja Društvo je uspjelo da se učlani u *Ständige Delegation des Ingenieurs und Architekten Tages u Beču*. Ova jaka organizacija koja se oslanjala na preko 15.000 članova inženjera imala je poseban sekretarijat i informacijski ured, preko kojih je mogla da provede mnoge svoje zamisli u interesu socijalnog i ekonomskog napretka tehničkog kadra. Preko ove delegacije rješavana su mnoga pitanja. Tako se radilo na utvrđivanju cjenovnika za poslove koje su na poziv sudova obavljali inženjeri na čemu je bilo angažirano naše Društvo. Na taj se način nastojalo zaštititi članove i stati na kraj jednostranom odmjerenju honorara od strane pojedinih sudaca kojima su se inženjeri morali pokoravati. Zastupnik inženjera iz Dalmacije je bio inž. Magdić. Njegova istupanja kod uprave delegacije su bila vrlo uspješna što je bilo isticano u mnogim bečkim listovima.

Društvo je sudjelovalo i u javnom životu. Bilo je učlanjeno u Pokrajinski savez za promicanje struka. Tu ga je zastupao inženjer Eneo Nikolić koji je inače obavljao dužnost upravitelja mjesnog odbora u Zadru. Bilo je zastupljeno i u Dalmatinskom željezničkom vijeću (Senjanović), a tri člana (Marki, Senjanović i Tončić) bili su vijećnici splitske općine.

Početkom 1910. godine na sjednici Općinskog vijeća Splita bio je izabran u gradsko Povjerenstvo za ures Senjanović kao predstavnik Društva inženjera i arhitekata. Povjerenstvo je brojilo pet članova. U to vrijeme su u njemu bili još Ivan Tomić, Frane Bulić, Marin Šperac i Kamilo Tončić. Kada je 1913. Tončić istupio, Društvo je na njegovo mjesto preporučilo inženjera Karlovca, ali on nije bio imenovan već slikar Emanuel Vidović. Na žalost, ovo tijelo je imalo samo savjetodavni karakter, ali se ipak moralo konzultirati u vezi s vanjskim i unutrašnjim izgledom javnih i drugih važnijih zgrada, kao što su crkve, kazališta i slično, zatim kod uređenja ulica, šetališta, parkova, groblja, podizanja spomenika te postave javnih natpisa. Radom u svim ovim ustanovama omogućeno je Društvu sudjelovanje u javnom životu što je mnogo koristilo njegovoj afirmaciji.

Pored toga, društvo je smatralo potrebnim da bude uključeno i u politički život. U Dalmatinskom saboru i u bečkom parlamentu bile su na određeni način zastupljene gotovo sve struke iz Dalmacije osim tehničke, pa se nastojalo i u tom pravcu nešto uraditi, ali uslijed tadašnjih potpuno nesređenih prilika u pokrajini nije se uspjelo ništa postići.

U to vrijeme vrijedili su u Dalmaciji austrijski građevinski propisi iz kraja 19. stoljeća koji su već bili zastarjeli pa su dopunjavani. Tako je Građevni pravilnik iz 1886. godi ne koji se odnosio na čitavu pokrajinu dobio novelu za grad Split. Naši inženjeri su se zalagali da se obnovi i modernizira građevinsko zakonodavstvo, pa je društvo u tu svrhu organiziralo spomenuto Senjanovićevo predavanje. Čak je i »*Srpski tehnički list*« 1912. donio u cjelini tu korisnu studiju. Tako su uspostavljeni prvi srdačni kontakti između organizacije inženjera iz Dalmacije i Srbije preko ondašnjih državnih granica, u kojima se stalno isticalo bratstvo dvaju društava.

Društvo je nastojalo da poboljša stručno informiranje i razmjenu iskustva. U Zagrebu su u to vrijeme izlazile »*Vijesti*« Hrvatskog društva inženjera i arhitekata koje su od 1912. postale zajedničko glasilo Hrvatskog društva i Društva inženjerjev u Ljubljani. Od početka 1913. ovaj časopis je

postao i glasnikom Društva inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji tako da su tada sva tri udruženja bila okupljena oko zajedničkog stručnog časopisa pa su u njemu surađivali inženjeri iz raznih krajeva našeg govornog područja. U prvom broju pozdravile su »*Vijesti*« pristup dalmatinskih kolega slijedećom posvetom:

»Dobro nam došli druzi onkraj Velebita! Čekasmo Vas i dočekasmo. Unesite u kolo nas zanos i žar južnog sunca Vašeg i vedrinu vazda modrog Vašeg neba, stalnost klisura Vaših i postojanost sinjeg mora, što vjekove bući o stijenje žala Dalmacije. Dobro nam došli mili druzi naši, braćo naša!«

U trećem broju časopisa objavljeno je predavanje »*Nova opskrba vode za grad Split*« što ga je Senjanović bio održao u foyeru općinskog kazališta. Zanimljivo je da se časopis mogao dobiti u Splitu u trafikama Šegvića i Cvitančića uz cijenu od 60 para.

Pred prvi svjetski rat zamro je rad Društva, ali je odmah nakon ujedinjenja, na temeljima prije uspostavljenih veza poniklo novo zajedničko *Udruženje jugoslavenskih inženjera i arhitekata* sa sjedištem u Beogradu koje je imalo svoju sekciju u Splitu.

BIBLIOGRAFIJA

- Inženiri*. Naše Jedinstvo, Split, 18. veljače 1908.
- Inženiri i arhitekti*. Naše Jedinstvo, Split, 11. lipnja 1908.
- Društvo inženjera i arhitekata*. Naše Jedinstvo, Split, 22. rujna 1908.
- Još nešto o domaćima u tehničkoj službi*. Sloboda, Split, 9. srpnja 1909.
- Društvo inženjera*. Naše Jedinstvo, Split, 2. listopada 1909.
- Il nuovo schesone spalatino*. Split, 1910—1913.
- Novi član uresnog povjerenstva*. Sloboda, Split, 9. ožujka 1910.
- Društvo inženjera i arhitekata*. Sloboda, Split, 13. travnja 1910.
- Društvo inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji*. Sloboda, Split, 18. studenog 1910.
- Predavanje u Društvu inženjera i arhitekata*. Sloboda, Split, 23. studenog 1910.
- Društvo inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji*. Sloboda, Split, 21. prosinca 1910.
- Predavanje o građevnim i stambenim uredbama*. Sloboda, Split, 28. prosinca 1910.
- P. Senjanović: *Pitanje svjetla i vode u Splitu*. Split, 1910.
- Društvo inženjera u kraljevini Dalmaciji*. Sloboda, Split, 14. siječnja 1911.
- Predavanje u društvu inženjera*. Sloboda, Split, 21. siječnja 1911.
- Važna i poučna knjižica*. Obrtnik, Split, 1. travnja 1. travnja 1911.
- Gradnja bolnice u Splitu*. Obrtnik, Split, 7. svibnja 1911.
- Narodnoekonomski i socijalni ciljevi novijih uredbama o građevinama i stanovima*. Predavanje P. Senjanovića, Srpski tehnički list, 8. travnja — 15. srpnja 1912.
- Društvo inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji*. Srpski tehnički list, Beograd, 24. lipnja 1912.

Društvo inženjera i arhitekata u kraljevini Dalmaciji. Glavna skupština održana 20. aprila 1912. Srpski tehnički list, Beograd, 22. srpnja 1912.

Zajedničko glasilo južnoslavenskih tehničara. Sloboda, Split, 14. siječnja 1913.

Nova opskrba vodom. Sloboda, Split, 8. ožujka 1913.

Predavanje u društvu Inženjera i Arhitekata. Sloboda, Split, 14. svibnja 1913.

Slikara mjesto inženjera. Naše Jedinstvo, Split, 21. listopada 1913.

Petar Senjanović: *Novi građevinski zakon,* Tehnički list, Beograd, 15. lipnja 1931.

Dvostruki jubilej DIT-a. Slobodna Dalmacija, Split, 1. travnja 1955.

Dušan Mladinov: *Referat održan na svečanoj skupštini 17. XII 1955. povodom proslave 45. godišnjice Društva inženjera i arhitekata.* Zbornik DIT-a, Split, 1958.

Stanko Piplović: *Doprinos Petra Senjanovića uređenju starog Splita.* Kulturna baština br. 7—8, Split 1978.

